

Etablering av ett språkcentrum för finska och meänkieli

En förstudie

Leena Huss

Kaisa Syrjänen Schaal

Foto: Ellen Schaal

2015-11-25

ETABLERING AV ETT SPRÅKCENTRUM FÖR FINSKA OCH MEÄNKIELI

En förstudie

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	3
1. UPPDRAG	4
2. AKTIV REVITALISERING AV MINORITETSSPRÅK INFÖRS	4
NYA INSATSER I MINORITETSREFORMEN	4
SLUTSATSER FRÅN REFERENSGRUPPEN FÖR REVITALISERING	5
HEMSIDAN OCH FRÅGAN OM REVITALISERING	6
3. ERFARENHETER FRÅN SAMISKA SPRÅKCENTRETS ARBETE	6
4. FRAMGÅNGSFAKTORER I REVITALISERINGSARBETET	8
KONTINUITET OCH LÅNGSIKTIGHET	9
SAMARBETE ÖVER GENERATIONSGRÄNSERNA	9
SKAPANDE AV FREDADE ZONER FÖR SPRÅKET	9
SAMVERKAN MELLAN MÅNGA OLIKA AKTÖRER I SAMHÄLLET	10
UPPFÖLJNING OCH DOKUMENTATION	10
5. BEHOV AV FÖRSTÄRKTA REVITALISERINGSINSATSER FÖR FINSKA OCH MEÄNKIELI	10
STATLIG ANALYS AV BEVARANDE AV FINSKAN OCH MEÄNKIELI SAKNAS I DAG	10
SPRÅKVÅRD OCH REVITALISERING	11
PRIVAT ELLER OFFENTLIG HUVUDMAN?	11
SPECIFIKA BEHOV SOM FRAMKOMMIT	12
KOMMUNERNA BEHÖVER STÖD I REVITALISERINGSARBETET	14
6. ETABLERING AV ETT SPRÅKCENTRUM FÖR FINSKA OCH MEÄNKIELI	15
FÖRSLAG	15
UPPGIFTER	16
SYNPUNKTER FRÅN INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN	17
KONSEKVENSANALYS	17
BETYDELSE FÖR BARN OCH UNGA	17
BETYDELSE FÖR VUXNA OCH ÄLDRE	17
BETYDELSE FÖR KOMMUNER OCH LANDSTING	17
UPPSKATTADE KOSTNADER	17
7. SLUTORD: KONKRET POLITIK FÖR ATT UPPNÅ UPPRÄTTELSE	18

Sammanfattning

Sverigefinländarnas delegation och Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksoalaiset, STR-T, har framfört behovet av aktiva och systematiska revitaliseringsinsatser, i form av ett språkcentrum, till nuvarande och föregående regering.

Erfarenheterna visar att arbetet med det samiska språkcentret varit synnerligen framgångsrikt. Under perioden 2010-2015 har det samiska språkcentret tagit viktiga steg för att skapa ett systematiskt revitaliseringsarbete genom utvecklande av metoder och verktyg som utgår från samiskans behov och som bedöms lämpliga i svenska förhållanden. Språkcentret har också arbetat med att ge en nulägesbeskrivning av situationen för samiska och gjort utåtriktade insatser för att öka samers intresse och engagemang för revitalisering. Det finns behov av ett liknande språkcentrum med motsvarande uppdrag för finska och meänkieli.

Förslag: Ett gemensamt statligt språkcentrum för finska och meänkieli etableras. Finska och meänkieli är nära besläktade och utmaningarna för språken är likartade. Det finns stora samordningsvinster i att bedriva ett gemensamt revitaliseringsarbete.

Språkcentret föreslås vara tudelat och förläggas på två orter, på motsvarande sätt som det samiska språkcentret. Den del som i huvudsak arbetar med finska föreslås förläggas i Stockholm/Uppsala och den del som arbetar med meänkieli föreslås förläggas i Tornedalen.

Språkcentret föreslås bli en del av Institutet för språk och folkminnen. Uppdraget skiljer sig från myndighetens språkvårdande uppdrag och bör vara särskilt från Språkrådets nuvarande uppgifter, men utföras på ett sådant sätt att verksamheterna stödjer varandra.

Språkcentret föreslås bemannas med 6 heltidstjänster, tre medarbetare för respektive språk.

Kostnaden per år beräknas till 6,7 miljoner kronor och föreslås täckas av höjt statsanslag under utgiftsområde 1, anslag 7:1 och 7:2.

1. Uppdrag

Sverigefinländarnas delegation och Svenska Tornedalingars Riksförbund – Torniolaaksoalaiset, STR-T, har vid samråd med ansvarigt departement för minoritetspolitiska frågor framfört att ett språkcentrum behöver etableras för finska och meänkieli på motsvarande sätt som för samiskan. En skrivelse lämnades den 2 april 2014 till dåvarande ansvarig minister Erik Ullenhag (dnr xx). Organisationerna har påtalat behovet vid samråd med nuvarande statsrådet Alice Bah Kuhnke (den 17 december 2014, 29 januari 2015 respektive 10 april 2015). Därefter har inget hänt i frågan.

För att komma vidare i frågan har denna förstudie tagits fram på uppdrag av Sverigefinländarnas delegation och STR-T. Förstudien har författats av professor emerita Leena Huss, Uppsala universitet/Hugo Valentin-centrum, och juristen Kaisa Syrjänen Schaal, enhetschef för enheten för flerspråkigt arbete, Kyrkokansliet, Svenska kyrkan, som också är ledamot i presidiet för Sverigefinländarnas delegation. Slutsatserna och ställningstagandena i rapporten är författarnas.

Syftet med förstudien är att fördjupa förståelsen i frågan och lämna ett konkret förslag med konsekvensanalys inför den fortsatta beredningen.

2. Aktiv revitalisering av minoritetsspråk införs

Nya insatser i minoritetsreformen

Frågan om revitalisering av de nationella minoritetsspråken aktualiserades i propositionen 2008/09:158 *Från erkännande till egenmakt*. I propositionen konstaterades att det behövs aktiva språkbevarande åtgärder för att bryta den pågående språkbytesprocessen och för att de hotade minoritetsspråken skulle få möjlighet att återta förlorad mark:

”Regeringen anser att majoritetssamhället måste sträva efter att skapa ett språkbevarande klimat där även de nationella minoritetsspråken ges utrymme att utvecklas och frodas. Regeringen bedömer att det behövs samordnade parallella åtgärder för att förstärka revitaliseringen. Det behöver vidtas åtgärder på samhälls-, grupp- och individnivå för att uppnå en statushöjande, revitaliserande och synliggörande effekt på minoritetsspråken. För att säkerställa minoritetsspråkens fortlevnad på sikt behöver antalet modersmålstalare av dessa språk öka. Samhället behöver ta bättre vara på potentiella minoritetsspråkstalare och ge de barn och ungdomar som vill tillägna sig sitt minoritetsspråk möjligheter att göra det. Även barnkonventionens krav på att barn ska ges möjlighet att utveckla en egen kulturell minoritets- eller urfolksidentitet behöver beaktas tydligare i sammanhanget.”¹

Regeringen menade också att minoriteternas möjligheter att själva revitalisera sina språk är begränsade:

”De nationella minoriteterna kan, enligt språkforskare, inte på egen hand vända denna språkbytesprocess – även om viljan finns – eftersom de inte förfogar över eller har tillgång till väsentliga språkbevarande faktorerna på samhälls- och gruppnivå, såsom språklagstiftning för att skydda minoritetsspråket och utbildning i och på minoritetsspråket. De har inte heller alltid tillgång till egna institutioner och minoritetsspråkig media. Om det finns gynnsamma språkbevarande förutsättningar på samhälls- och gruppnivå, kan den enskilde individen däremot på individnivå fatta medvetna beslut av betydelse för språkets fortlevnad. Sådana språkbevarande faktorer på individnivå rör språkval (t.ex. i vilken utsträckning och inom vilka domäner den enskilde väljer att tala minoritetsspråket) och socialisation (t.ex. vilket språk den enskilde väljer att överföra till sina barn).”²

Bland de konkreta åtgärder som regeringen gick vidare med var etableringen av ett samiskt språkcentrum, avsättande av medel för revitaliseringsinsatser och tillsättande av en referensgrupp i revitaliseringsfrågor till stöd för regeringens fortsatta arbete. Erfarenheterna från arbetet 2010-2015

¹ prop 2008/09:158 sid 34-, 37

² prop 2008/09:158 sid 36

visar att det samiska språkcentrets arbete varit mycket framgångsrikt i att stärka revitaliseringsarbetet rörande samiska och att utveckla nya metoder och arbetssätt (se mer om detta nedan). Sex år efter minoritetsreformens inrättande kan man konstatera att revitaliseringsarbetet för de övriga minoritetsspråken står och stampar.

Intresset för ekonomiskt stöd till revitaliseringsinsatser visade sig vara mycket stort och Institutet för språk och folkminnen fick hantera ett stort antal ansökningar de första åren. Mindre språkprojekt genomförs fortfarande med ekonomiskt stöd från det statliga revitaliseringsstödet men framför allt på ideell basis runt om i landet. Vad effekten av dessa insatser blivit har inte utvärderats. En generell trend är att intresset för minoritetsspråken bedöms ha ökat, vilket tydligt återspeglas i de senaste årens rapportering av de finska, samiska och tornedalska minoritetsmedierna.

Slutsatser från referensgruppen för revitalisering

Regeringens referensgrupp för revitalisering arbetade under ett par års tid och lämnade konkreta förslag om vad man skulle behöva beakta i det fortsatta revitaliseringsarbetet.³ Referensgruppen ansåg exempelvis att den centrala målgruppen för revitaliseringsarbetet ska vara barn och ungdomar. Om språkkunskaper finns hos barn och ungdomar finns en betydligt ökad chans att språken inte bara kan hållas levande, utan även utvecklas och växa sig starka. Genom att involvera barn och unga i revitaliseringsarbetet kan man också få inblick i hur unga ser på språket utifrån sina olika perspektiv och vilka behov de har utifrån det.

Referensgruppen betonade vikten av att kontinuerligt följa och utvärdera revitaliseringsinsatserna. I brist på språk- och annan statistik finns inte något säkert ”nollvärde” som kunskapsnivån i språken kan mätas från. Därför är det, enligt referensgruppen, svårt att även på lite längre sikt kunna avgöra vilka effekter revitaliseringsinsatserna har på språkkunskaperna. Det är också svårt att avgöra när språkbytesprocessen bryts och vänds.

En viktig grund för långsiktigt hållbara och effektiva revitaliseringsinsatser är således att det finns ett system för uppföljning av språkens utveckling och effekterna av genomförda insatser. Enligt referensgruppen krävs därför nya sätt att mäta effekterna så att behov, åtgärder och resultat framgår. Ett sätt att mäta utvecklingen som diskuterades skulle kunna vara att berörda myndigheter tar fram indikatorer som på olika sätt mäter språkanvändning. Detta borde göras i samråd med företrädare från de nationella minoriteterna. Man diskuterade också om återkommande sammanställningar⁴ av den relevanta statistik som redan finns i dag kunde brytas ner för respektive nationella minoritetsspråk. Ytterligare en förbättringsåtgärd som diskuterades var om SCB:s uppdrag möjligen kunna vidgas till att regelbundet även belysa de nationella minoritetsspråken situation. När det gäller samiska språket har Samiskt språkcentrum redan initierat ett arbete för att förbättra mätmetoderna för språkkunnighet samt definiera nyckeltal och indikatorer för samiskan. Det vore därför värdefullt med ett officiellt framtaget utvecklingsprogram eller handlingsplan för respektive språk. Ett utvecklingsprogram skulle koppla ihop nuläge med regeringens målsättning genom åtgärdsförslag som är anpassade till de behov som finns i respektive minoritetsgrupp.

Referensgruppen betonade vidare vikten av informations- och kunskapsspridning. Kunskapen om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken brister fortfarande på alla nivåer i samhället och referensgruppen menade att detta måste åtgärdas eftersom god kunskap är en förutsättning för att skapa förståelse för de behov som finns för de nationella minoritetsspråken. Vid behov bör man initiera nätverk mellan personer och/eller aktörer som arbetar med minoritetsfrågor, delta med minoritetsinformation vid mässor och andra nationella event samt att sprida de verktyg som finns för revitalisering. När det gäller nätverk mellan personer och/eller aktörer som arbetar med minoritetsfrågor, konstaterade referensgruppen, att det redan finns ett antal nätverk, varav flera fungerar mycket väl. Att sprida de goda erfarenheter som finns inom olika nätverk kan därför vara värdefullt.

³ Avrapportering – regeringens referensgrupp för revitalisering av nationella minoritetsspråk, 2012-09-27

⁴ Jämför med statistiksammanställningen ”*Samiske tall forteller*” som görs i Norge.

Referensgruppen ansåg att det finns behov av attitydförändring på samtliga nivåer i samhället – hos barn och unga, föräldrar, mor- och farföräldrar samt i kommuner och på myndigheter. Förbättrad information och kunskaper räcker inte, så länge det finns negativa attityder till språket och så länge dess status är låg. Genom att höja språkets status och förbättra attityderna stärker man språket. Referensgruppen diskuterade även möjligheterna att åstadkomma en attitydförändring genom att uppmuntra de lokala krafter som vill arbeta med revitalisering. En möjlighet vore att genomföra en inspirationsturné bland de nationella minoriteterna för att sprida information om goda exempel och revitaliseringsmetoder. Det skulle kunna ge organisationer och enskilda mod och verktyg att komma igång och bidra till att förändra attityden till språken lokalt.

Referensgruppen förespråkade en mer öppen dialog med aktörer i samhället så som företag, organisationer och religiösa samfund för att öka deras intresse för att engagera sig i frågor som rör nationella minoriteter generellt och språkrevitalisering i olika former mer specifikt. För företag kan ett intresse handla om att man insett att mångfald är viktiga för konkurrenskraft och att mångfald och ökat samhällsansvar kan stärka affärsnyttan.

Referensgruppens arbete har hittills inte resulterat i några konkreta åtgärder från regeringens sida.

Hemsidan och frågan om revitalisering

Den statliga hemsida för minoritetsfrågor som planerades skulle också enligt regeringen kunna sprida kunskap om revitalisering på ett innovativt sätt.⁵ Hemsidan kunde, enligt regeringen, användas för att samla vetenskaplig kunskap om tvåspråkighet och kunskap om vilka förutsättningar som kan påverka bevarandet av ett minoritetsspråk:

”Genom att göra denna typ av information lättillgänglig kan t.ex. föräldrar lättare göra medvetna val om vilket språk de vill överföra till sina barn och på vilket sätt de kan stödja barnens språkutveckling för att barnen ska kunna bli aktivt tvåspråkiga. Hemsidan bör också kunna användas för att sprida kunskap rörande läromedel och undervisningsmaterial på de nationella minoritetsspråken som har tagits fram av myndigheter eller t.ex. skolor och förskolor. Det kan också finnas behov av att sprida kunskap till de nationella minoriteterna rörande pågående revitaliseringsinsatser för att underlätta enskildas eget arbete med att bevara och återta språket. Hemsidan skulle därmed kunna fungera som en informell mötesplats för enskilda som är geografiskt utspridda över hela landet. Eftersom Sametinget kommer att vara huvudman för den planerade hemsidan bör det även finnas goda möjligheter att via hemsidan sprida erfarenheter från det arbete Sametinget kommer att bedriva inom ramen för de samiska språkcentren.”

Regeringens intentioner rörande kunskapsspridnings om revitalisering via hemsidan har inte förverkligats. Rörande revitalisering innehåller hemsidan www.minoritet.se i dag i första hand nyhetsreportage och länkar till rapporter från andra myndigheter.⁶

3. Erfarenheter från samiska språkcentrets arbete

För att stärka arbetet med revitalisering av samiskan beslöt regeringen att Sametinget skulle ges i uppdrag att etablera ett tudelat samiskt språkcentrum, som idag är lokaliserat i Tärnaby respektive Östersund. Viktiga faktorer i valet av ort var att det redan skulle finnas etablerad samisk verksamhet, och närhet till Norge och de samiska miljöer som finns där. Regeringen angav:

”... språkcentrens verksamhet ska utgå från ett innovativt och framåtsyftande arbetssätt för att utveckla och stimulera till ökad användning av det samiska språket. Sambandet mellan språk och kultur ska återspeglas i genomförandet, eftersom kopplingen mellan just språk och kultur av forskare bedömts vara en viktig framgångsfaktor vid revitalisering av urfolkspråk. Språkcentren ska tillgodose alla samiska språkvarieteter som används i regionen. Språkcentren ska genomföra attitydförändrande och statushöjande arbete och även bistå kommuner, myndigheter, utbildningsväsende och samhället i övrigt med språkutvecklingsinsatser.

⁵ prop 2008/09:158 sid 113-

⁶ <http://minoritet.prod3.imcms.net/raddaspraken>

Sametinget har i sin förstudie lyft fram språkcentrens uppdrag, att bistå med råd, språkservice och i allmänhet fungera som en kunskapsbank där all språkinformation finns samlad. Tanken är inte att språkcentren ska ta över de uppgifter som åligger kommuner och myndigheter. Däremot kan språkcentren bistå med kunskap och resurser så att de offentliga verksamheterna kan integrera samiskan på ett bra sätt och som är anpassat till relevanta sociala och kulturella förutsättningar.”⁷

Sametinget har alltså sedan januari 2010 i uppdrag att driva samiskt språkcentrum, som är förlagt till Tärnaby respektive Östersund. Enligt regleringsbrevet ska språkcentret:

”... tillgodose samiska mäns och kvinnors – både unga och äldres – behov av att återta sitt eget språk. Med samiska avses samtliga varieteter av språket inom den svenska delen av Sápmi. Språkcentrumen ska aktivt främja och stimulera ökad användning av samiska i samhället, bistå med sakkunskap och utveckla metoder för att stärka enskildas förutsättningar att bruka och återta det samiska språket samt sprida kunskap om revitalisering. Insatser som riktar sig till barn och ungdomar ska prioriteras särskilt. Språkcentrumens arbete ska utgå från samernas behov av revitaliseringsinsatser. Språkcentrum ska samråda med andra samiska institutioner och organisationer, däribland Sameskolstyrelsen och Samernas utbildningscentrum, för att samordna, komplettera och effektivisera arbetet med att revitalisera det samiska språket. Utvecklingsinsatser som utarbetas ska dokumenteras och kunskap om dessa ska spridas.”⁸

Det samiska språkcentret finansieras genom statsanslag till Sametinget med 6 000 000 kr per år (utgiftsområde 1, anslag 7:1 och 7:2, anslagspost 14). Av medlen från anslagsposten ska minst 1 500 000 kronor finansiera utveckling av metoder för att stärka enskildas förutsättningar att bruka och återta det samiska språket, och minst 4 500 000 kronor finansiera arbets- och informationsinsatser relaterade till att främja och stimulera ökad användning av samiska, bistå med sakkunskap, öka kunskapen om revitalisering, dokumentera arbetet med metodutveckling och sprida kunskap om nya metoder samt samordna myndigheten med andra samiska institutioner och organisationer i arbetet med revitalisering av det samiska språket.⁹ Med dessa resurser har Sametinget anställt 5 medarbetare, som fördelats mellan de två kontoren.

Under de gångna åren har det samiska språkcentret genomfört en rad insatser. Bland annat har man utvecklat ett mentorprogram som först utprovades för återtagande av sydsamiska. Programmet var ett samarbete mellan Samiskt språkcentrum och Umeå universitet och innebar att studenter som läste sydsamiska fick var sin äldre modersmålstalande mentor. De träffades med jämna mellanrum och de yngre fick träning i att tala sydsamiska i olika slags vardagliga sammanhang. De äldre hade egna mentorsträffar där de fick praktiska råd och kunde även umgås och diskutera med varandra. Resultaten från pilotprogrammet var mycket positiva,¹⁰ och uppmärksammades även av regeringen genom att mentorerna och deras lärlingar fick ta emot ett personligt gratulationsbrev av den dåvarande minoritetsministern Erik Ullenhag.¹¹ En viktig aspekt i projekt som denna är att det har kunnat ge enskilda människor nytt hopp och uppmuntran i en språksituation som av många bedömts som omöjlig att göra något åt.¹² Metoden har sedan dess tillämpats på ume- och lulesamiska.

Ett annat lyckat projekt som språkcentret skapat, denna gång med inspiration från det samiska språkcentret Isak Saba Senteret i Nesseby¹³, Norge, är det s.k. Språkspärr-projektet. På Isak Saba Senteret hade man utvecklat ett program som använde sig av kognitiv beteendeterapi för att hjälpa enskilda personer att komma över en mental tröskel och börja tala samiska. Här handlade det om tidigare svåra upplevelser, skam och kluvenhet inför det samiska som skulle övervinnas. Boken *Tar*

⁷ prop 2008/09:158 sid 117-

⁸ Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Sametinget, 2014-12-22, <http://www.esv.se/Verktyg--stod/Statsliggaren/Regleringsbrev/?RBIID=16319>

⁹ Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende anslagen 7:1 och 7:2 Åtgärder för nationella minoriteter respektive Åtgärder för den nationella minoriteten romer, <http://www.esv.se/Verktyg--stod/Statsliggaren/Regleringsbrev/?RBIID=16862>

¹⁰ <https://www.sametinget.se/44505>

¹¹ <https://www.sametinget.se/44511>

¹² <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6299416>

¹³ <http://www.isaksaba.no/hjem.30887.no.html>

språket mitt tilbake – Válddán giellan ruovttoluotta av Jane Juuso¹⁴ om metoden översattes och anpassades till svenska förhållanden¹⁵ och har sedan dess framgångsrikt använts av Samiskt språkcentrum.¹⁶

Ett tredje, framgångsrikt projekt som direkt riktar sig till barn, föräldrar och förskolor är den s.k. *Jågløe-lådan*,¹⁷ en kunskapslåda för små barn. Den innehåller sagor, sånger och spel på samiska och svenska och delades ut gratis till intresserade föräldrar och förskolor.

Ett kontinuerligt och viktigt inslag i det samiska språkcentrets verksamhet är även de årliga analyserna av de samiska språkens situation i Sverige.¹⁸ Här samlar man in aktuella fakta, kunskaper och erfarenheter som rör samiska och analyserar allt detta mot bakgrund av Unescos kriterier för hotade språk. Den typen av fortlöpande analyser för minoritetsspråk görs inte av någon annan instans i Sverige, trots att det är en förutsättning för ett effektivt revitaliseringsarbete.

Även i Norge har man redan under många år arbetat lokalt genom samiska språkcentra. Där kan man hämta många exempel på samarbete med lokala aktörer och arbetssätt som kompletterar förskolans, skolans och vuxenutbildningens verksamheter för minoritetsspråk. Man har anordnat kurser för personer som kan tala men inte skriva samiska, eller personer som inte vågar tala samiska fast kunskaper finns (se ovan om ett exempel på inspirationsutbyte mellan norska och svenska språkcentra). Man har också vänt sig till ungdomar och unga vuxna genom skapa verksamheter och material som direkt svarar på ungdomarnas egna önskemål, t.ex. att gå på gym och träna samiska samtidigt, lära sig att sminka på samiska eller läsa om hästar på samiska.¹⁹

I Storfjord kommun i Norge har man erfarenheter av att bedriva ett språkcentrum för två olika språk: samiska och finska/kvänska. På språkcentrets hemsida står att man har:

”valgt å vektlegge flere satsingsområder, nemlig voksenopplæring samt kulturelle og språklige aktiviteter for barn og unge. Vi samarbeider nært med kulturskolen, skoler og barnehager. Vi forsøker å gå utradisjonelle veier i å markedsføre flerspråklighet og skape minoritetsspråklige arenaer utenfor undervisningsrommet”.²⁰

Också här är avsikten att stärka och komplettera de strukturer som redan finns för minoritetsspråken, men på nya, ”otraditionella” och innovativa sätt, och framför allt i syfte att nå barn och unga.

4. Framgångsfaktorer i revitaliseringsarbetet

Det finns ett antal faktorer och arbetssätt som har visat sig vara viktiga när man ska stärka och revitalisera språk som har försvagats eller riskerar att dö ut. Några sådana beskrivs närmare här nedan.

Ett lokalt förankrat, inkluderande arbetssätt

Erfarenheter från många länder har visat att det är viktigt att förankra revitaliseringsarbetet lokalt och bland de berörda. För att vara effektivt måste arbetet utgå ifrån de behov som uttrycks av minoritetsspråkstalarna själva. Därför måste det också vara så mångsidigt att det kan fånga intresset hos en heterogen befolkning: barn, unga, vuxna och äldre, de med vissa kunskaper i språket and de utan, de som vuxit upp med minoritetskulturen och de som förlorat den eller aldrig fått chansen att tillägna sig den.

¹⁴ <http://www.isaksaba.no/tar-spraaket-mitt-tilbake.4587396-30898.html>

¹⁵ <https://www.sametinget.se/66745>

¹⁶ <https://www.sametinget.se/54510>

¹⁷ <https://www.sametinget.se/32711>. *Jågløe* är ett lulesamiskt ord som betyder ungefär ”älskade rackarunge”.

¹⁸ <https://www.sametinget.se/71813>

¹⁹ <http://www.isaksaba.no/>

²⁰ <http://www.spraakcenter.no/?cat=7>

Minoritetsgrupperna är sinsemellan olika, men även inom samma grupp finns många olika behov och önskemål. Det finns de som själva har gått miste om sitt minoritetsspråk men som nu vill göra något åt det när möjligheten finns. Många av dem vill att deras barn eller barnbarn ska lära sig det förlorade språket. En speciell grupp är de som har en del kunskaper i språket men som inte vågar använda det – här kan det röra sig om psykologiska spärrar som följd av tidigare negativa erfarenheter.

Det är också typiskt för historiska minoriteter att det finns många som kan tala men inte läsa eller skriva på sitt minoritetsspråk fast de gärna skulle vilja. För barn och ungdomar gäller det att erbjuda språkliga aktiviteter i en så attraktiv form som möjligt så att det känns roligt och meningsfullt att både lära sig och använda minoritetsspråket. Behoven är som sagt olika, och sätten att tillhandahålla språk- och kulturstöd måste skräddarsys därefter.

Att erbjuda alla intresserade reella möjligheter att tillägna sig och att använda språket är naturligtvis inte så enkelt. Det är viktigt att revitaliseringsarbetet utförs på ett öppet och respektfullt sätt. Alla intresserade ska vara välkomna att uttrycka sin mening när det gäller sätten att arbeta med metodutveckling, information och olika arrangemang. Det viktigaste målet måste vara att aktivera och engagera minoritetsmedlemmarna själva – styrkan i revitaliseringsarbetet måste komma inifrån gruppen, inte utifrån.

Kontinuitet och långsiktighet

Många utmärkta språkprojekt leder aldrig till varaktiga resultat utan faller i glömska efter att finansieringen tagit slut och eldsjälarna tröttnat på att ständigt söka nya pengar. Om minoritetsspråken ska överleva och språköverföringen mellan generationerna tryggas på sikt, måste arbetssättet bli kontinuerligt och långsiktigt. Det tar tid att påverka attityder och uppmuntra människor som tidigare varit illa att våga satsa på sitt eller sina barns minoritetsspråk och -identitet. Det tar också tid att utveckla arbetssätt som lockar de yngre generationerna att delta. Därför behövs fasta strukturer och personer som har som speciella uppgift att just arbeta med revitalisering. Som situationen i Sverige är nu finns det alltför få strukturer som möjliggör ett medvetet, långsiktigt arbete för att stärka och revitalisera minoritetsspråken.

Samarbete över generationsgränserna

Ett typiskt tecken på att ett språk håller på att tappa mark är att de flesta talarna är vuxna eller äldre. Det är situationen för både meänkieli och finska i Sverige. Därför är det viktigt att arbeta generationsöverskridande och skapa revitaliseringsmetoder som på olika sätt förenar de äldre och de yngre. De äldre generationerna har kunskap och kompetens som redan förlorats av andra, och de kan i vissa fall utgöra en viktig, om inte avgörande resurs i revitaliseringen. På många håll har det också visat sig att det är effektivt och inspirerande att man i stället för att enbart fokusera på barn samtidigt arbetar med hela familjen, anordnar verksamheter där barn, föräldrar och mor/farföräldrar möts, umgås och lär sig sida vid sida. I en situation där den tidigare naturliga språköverföringen har upphört kan man med ett sådant generationsövergripande arbetssätt återskapa en del av denna.

Skapande av fredade zoner för språket

Talare av språk som är hotade till sin existens känner sig ofta mycket ensamma och behöver tillfällen då det är naturligt och förväntat att använda minoritetsspråket. De behöver också vara i kontakt med andra som befinner sig i samma situation. I stället för att man som minoritetsspråkstalare alltid ska utgöra ett undantag kan man vid sådana tillfällen känna att man inte är ensam, att det finns tillfällen då ens eget språk egen kultur utgör normen. Detta är speciellt viktigt när det gäller barn och unga. Man behöver uppleva att det finns andra barn och unga som delar samma erfarenheter och kunskaper och att dessa är värdefulla precis som majoritetsspråket och –kulturen också är värdefulla. Sådana fredade zoner kan vara föreningsaktiviteter, språkläger, särskilda lokaler eller tillfällen där minoritetsspråket är normen. Att skapa detta slags möjligheter är att normalisera språket och dess användning. Det gör det lättare för talarna att komma över tröskeln och att använda sitt språk men även att bli medvetna om värdet i kulturen och språket som man ärvt.

Samverkan mellan många olika aktörer i samhället

Revitaliseringen är en så stor uppgift att alla goda krafter måste samverka för att nå resultat. Det kan kommunen ifråga och lokala föreningar, församlingar, skolor och fritidshem, förskolor och företag som alla på sitt sätt kan dra sitt strå till stacken. Då når man fler potentiella intresserade och skapar en kritisk massa som behövs för att revitaliseringen av minoritetsspråken ska kunna komma igång på allvar. Men för att man ska kunna förena krafterna, behövs en motor, en instans som aktivt arbetar för att skapa samarbete och som bidrar med både idéer och verktyg för arbetet. Oftast fattas en sådan sammanbindande länk och de lokala aktörerna får inte det stöd som skulle behövas.

Uppföljning och dokumentation

Att skaffa kunskap om lyckade revitaliseringsmetoder från andra länder och att testa och anpassa dem för svenska förhållanden är en möjlighet på skynda revitaliseringsarbetet. Det är också viktigt att skapa nya metoder och testa dem, och även att följa upp det som redan görs för att stärka minoritetsspråken i samhället. En kontinuerlig dokumentation och uppföljning av revitaliseringsåtgärderna behövs för att kunna identifiera det som fungerar och det som inte fungerar. Håller språket på att revitaliseras? Om inte, vilka är de största problemen? Var ska man satsa mer i fortsättningen? Det är oerhört viktigt att noga följa upp det som gjorts och analysera resultaten. Också i det här arbetet måste man samarbeta med talarna och höra deras syn på problemen och framgångarna.

5. Behov av förstärkta revitaliseringsinsatser för finska och meänkieli

Statlig analys av bevarande av finskan och meänkieli saknas i dag

En rad olika faktorer påverkar bevarandet och utvecklandet av de nationella minoritetsspråken i Sverige. Dessa faktorer har utvecklats av språkforskare och det är ett verktyg för att kunna göra en helhetsbedömning av bl.a. de områden på samhälls-, grupp och individnivå som påverkar språkbevarande. De olika faktorerna har bl.a. beskrivits i betänkandet *Rätten till mitt språk*.²¹

För att kunna göra bedömningar av vilka typer av revitaliseringsinsatser som behövs för respektive minoritetsspråk, behöver man alltså göra en analys av nuläget och identifiera områden och språkdomäner där insatser skulle behövas för att bryta och vända språkbytesprocessen.

Det görs i dag ingen samlad analys av språksituationen för finska respektive meänkieli eller av behovet av specifika insatser. En sådan är nödvändig för att kunna bedriva ett aktivt systematiskt revitaliseringsarbete som bygger på forskning och språkvetenskap. Det arbete som görs på Språkrådet i dag rörande språksituationen i Sverige och efterlevnaden av språklagen motsvarar inte det behov som finns på revitaliseringsområdet.

I samband med minoritetsreformen uttalade regeringen att insatser såsom att stärka barn språkutveckling, förbättra vuxnas läs- och skrivkunskaper i minoritetsspråken, språkvård, standardisering av språken och utveckling av terminologi, skulle bidra till att minoritetsspråken kan återta förlorad mark.²² Rörande aktiva revitaliseringsinsatser för samiskan och språkcentrets roll konstaterade regeringen följande:

”Regeringen anser, i likhet med Sametinget, att språkcentrens verksamhet ska utgå från ett innovativt och framtidsytande arbetssätt för att utveckla och stimulera till ökad användning av det samiska språket. Sambandet mellan språk och kultur ska återspeglas i genomförandet, eftersom kopplingen mellan just språk och kultur av forskare bedömts vara en viktig framgångsfaktor vid revitalisering av urfolkspråk. Språkcentren ska tillgodose alla samiska språkvarieteter som används i regionen. Språkcentren ska

²¹ SOU 2005:40 sid 55-

²² prop 2008/09:158 sid 35

genomföra attitydförändrande och statushöjande arbete och även bistå kommuner, myndigheter, utbildningsväsende och samhället i övrigt med språkutvecklingsinsatser.

Sametinget har i sin förstudie lyft fram språkcentrens uppdrag, att bistå med råd, språkservice och i allmänhet fungera som en kunskapsbank där all språkinformation finns samlad. Tanken är inte att språkcentren ska ta över de uppgifter som åligger kommuner och myndigheter. Däremot kan språkcentren bistå med kunskap och resurser så att de offentliga verksamheterna kan integrera samiskan på ett bra sätt och som är anpassat till relevanta sociala och kulturella förutsättningar.

Regeringen anser att de språkcenter som nu etableras ger Sametinget goda förutsättningar att arbeta vidare med den offensiva språkkampanj som Sametingets plenum antagit. Språkcentren kommer att kunna utgöra en värdefull resurs även för kommuner och myndigheter i det utvidgade förvaltningsområdet.²³

På motsvarande sätt finns det likartade behov för finskan respektive meänkieli som behöver hanteras med systematiska aktiva och koordinerade revitaliseringsinsatser.

Språkvård och revitalisering

Språkrådet, som är en avdelning under Institutet för språk och folkminnen, ansvarar i dag för språkvården av finska och meänkieli. Det är viktigt att hålla isär och förstå skillnaden i arbetet med språkvård och revitaliseringsinsatser, eftersom det handlar om olika typer av verksamhet.

Språkvården arbetar med språkvalsplanering, ord- och grammatikvård, tal- och textvård och frågor som rör språkpolitik. Det består bl.a. av rådgivning och rekommendationer i språkfrågor, arbete med ordböcker och utvecklande av ny terminologi, samt frågor som rör språkteknologi. Språkvård är viktigt för standardisering av minoritetsspråk och utvecklande av terminologi och på så sätt kan den bidra till revitalisering.

Inom **aktivt revitaliseringsarbete** handlar insatserna istället om utvecklande av verktyg och metoder för att öka antalet talare av minoritetsspråk och bidra till ökad läs- och skrivkunighet i minoritetsspråket. Här ingår också attitydförändrande arbete för att höja statusen på minoritetsspråk, en utökning av språkdomäner där språket användas och rådgivning till föräldrar för att dessa ska våga och kunna stödja sina barns kunskaper i minoritetsspråket. Inom revitaliseringsarbetet kan man sprida kunskap och verktyg som utvecklats inom språkvården. Revitaliseringsarbetet förutsätter i regel en annan typ av sakkunskap och kompetens än renodlat språkvårdsarbete. Det samiska språkcentret har bl.a. tillförts pedagogisk personal som är vana att arbeta utåtriktat och utifrån barn och ungas specifika språkbehov.

Privat eller offentlig huvudman?

När förslaget om ett språkcentrum för finsk och meänkieli först framfördes våren 2014 i samband med ett årligt samråd med ansvarigt statsråd, blev responsen från departementet att minoriteterna själva skulle etablera och driva ett språkcentrum. Svårigheten med en sådan lösning bedöms framför allt vara tillgången till specifik sakkunskap, finansiering och status.

För att ett språkcentrum ska kunna uppnå resultat och arbeta systematiskt behövs specifik språkvetenskaplig och pedagogisk sakkunskap och expertis, vana att inhämta och ta del av forskningskunskap och även kontakter till forskningsmiljöer på språkområdet. Det har inte ideella organisationer i regel.

Vidare behövs tillräcklig offentlig finansiering för att kunna anställa en mindre stab som gemensamt arbetar med frågan. De nationella minoriteternas organisationer verkar inom mycket begränsade statliga bidragsramar, vilket redan nu innebär stora svårigheter att ens upprätthålla ett kansli. Det finns i dag inte tillräcklig ekonomisk kapacitet hos organisationerna att inrätta en ny institution. En annan aspekt är att ett språkcentrum bör vara neutralt och inte kopplat till någon specifik organisation.

²³ prop 2008/09:158 sid 117

Om institutionen innehar sådan behövlig sakkunskap och uppbär tillräcklig finansiering för att kunna vara ett reellt stöd i revitaliseringsarbetet så kan man arbeta långsiktigt. En viktig roll för ett språkcentrum är att det även ska stödja offentliga aktörers arbete på området. Ett statligt språkcentrum kan också ges uppdrag och instruktioner i regleringsbrev från regeringen. Centret kommer därmed att få en helt annan status än ett språkcentrum i privat regi. Det innebär också att kommunerna kan känna tilltro till att språkcentret kommer att arbeta i enlighet med regeringens minoritetspolitiska inriktning.

Slutligen, skyldigheten att aktivt främja minoritetsspråken är konventionsreglerad och det är således en uppgift för det offentliga. Även det talar för en offentlig huvudman för språkcentret.

Specifika behov som framkommit

Behovet av aktiva revitaliseringsinsatser för att bryta och vända den pågående språkbytesprocessen har konstaterats av regeringen i samband med minoritetsreformen. Under de senaste sex åren har behovet av insatser snarast ökat. En tydlig trend sedan minoritetsreformens införande är också att intresset för revitalisering ökar bland de nationella minoriteterna.

Ett försök till analys av situationen för finska språket har initierades av Sverigefinländarnas delegation vintern 2012/2013. Rapporten *"Sverigefinnarna och finska språket – en analys av språkbevarande och strategiska vägval"* publicerades i mars 2013 inför delegationens plenum och var ett samarbete mellan Hugo Valentin Centrum vid Uppsala universitet och Svenska kyrkans nationella nivå.²⁴ Syftet med arbetet var att identifiera prioriterade områden för det fortsatta utvecklings- och påverkansarbetet. I rapporten görs, dels en omvärldsanalys, dels en kartläggning av ett antal olika språkbevarande faktorer. Analysen visar bl.a. att sverigefinska organisationer och kommunala företrädare behöver ha mycket tydligare fokus på andra och tredje generationens frågor än tidigare. Det är en utmaning för sverigefinska organisationer och organisationer som verkar bland sverigefinnar att synliggöra dessa grupper och säkerställa att de också får inflytande och delaktighet i minoritetens påverkansarbete och revitaliseringsarbetet. Det behövs nytänkande och kartlägningsinsatser för att nå dessa sverigefinnar som oftast inte finns med i traditionella organisationer. Tiden är knapp för att revitalisering av finska språket ska lyckas, tillräckligt många behöver engagera sig och det behövs aktiva revitaliseringsinsatser. Barns rätt att tillägna sig minoritetsspråken måste säkerställas och för att finskan ska kunna bevaras måste tillräckligt många barn och unga uppnå högre nivå i läs- och skrivkunnet i finska. Därför behövs en rad insatser på utbildningsområdet vilket även påtalats av Europarådet vid ett antal tillfällen. Det behövs också insatser för att uppmuntra yngre sverigefinnar att i högre utsträckning använda finska språket i sina yrkesroller.

På senare år har samarbetet mellan olika minoritets- och urfolksorganisationer ökat och särskilt inom påverkansarbetet. Ett sådant område är i frågor som rör barn och unga. Med utgångspunkt i barnkonventionens artiklar skulle en rad insatser behövas för att stärka barn och unga i deras minoritets- och urfolksidentitet och i deras minoritetsspråk. Dessa har beskrivits närmare i rapporten *"Tio sätt att stärka barn och unga – ett minoritets- och urfolksperspektiv"*.²⁵ Den kanske allra största utmaningen för fortsatt bevarande av finskan och meänkieli finns på utbildningssidan, vilket beskrivits i ett antal rapporter till Europarådet och FN.²⁶ Eftersom barn och unga inte får det stöd de behöver för sin språkutveckling har efterfrågan på revitaliseringsinsatser ökat ytterligare. Under goda förutsättningar skulle aktiva revitaliseringsinsatser i första hand komplettera förskolans och skolans arbete.

²⁴ *"Sverigefinnarna och finskan – En analys av språkbevarande och strategiska vägval"*, 2013-03-22, <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkaochsamhalle/rapporter-om-flersprakighet>

²⁵ *"Tio sätt att stärka barn och unga – ett minoritets- och urfolksperspektiv"*, 2014-04-02, <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkaochsamhalle/rapporter-om-flersprakighet>

²⁶ *"Våga var minoritet – En rapport om minoritetsrättigheter i Sverige 2012"*, 2012-03-02; *"Marginalized and Ignored – National Minority Children's Struggle for Language Rights in Sweden 2013"*, dec 2013; *"Human Rights Challenges in Sweden 2014 – Joint Submission for Sweden's Second Universal Periodic Review"*, 2014-06-13, <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkaochsamhalle/rapporter-om-flersprakighet>

De nationella minoriteternas eget intresse för revitaliseringsinsatser har ökat de senaste åren och det syns även i de insatser som lokala, riks- och paraplyorgan genomför och stödjer. Detta ökade engagemang syns bl.a. i alla de ansökningar om revitaliseringsmedel som Språkrådet hanterat.

Det finns många exempel på framgångsrik samverkan på lokal- och riksnivå som handlar om främjande av minoritetsspråken. Ett sådant exempel är en gemensam utbildningsdag i augusti 2015 i Övertorneå för alla lärare i kommunen, kommunala beslutsfattare och tjänstemän, församlingens medarbetare och förtroendevalda, och andra ideellt engagerade. Genom att samarbeta kunde alla utbildas och träffas vid samma tillfälle och fördjupa dialogen – allt i syfte att ta ge barnen i kommunen bättre förutsättningar att tillägna sig sitt minoritetsspråk och bli stärkta i sin identitet.

Det finns också exempel på viktiga initiativ på revitaliseringsområdet som skulle vara möjliga att arbeta vidare med om det fanns ett språkcentrum. Ett sådant är ett förslag om språkpolitiskt handlingsplan för finska språket som Sverigefinska riksförbundet och de finska språkvårdarna drivit och som riksdagsledamöterna Pyry Niemi (S) och Raimo Pärssinen (S) motionerat om i riksdagen.²⁷ Det finns goda exempel på hur språkpolitiska handlingsplaner kan förtydliga och konkretisera arbetet, bl.a. har Finland antagit sådana handlingsplaner för svenska respektive samiska språken.²⁸ Ett motsvarande exempel från Norge är ”*Samisk är tøft*”, en språkutredning och handlingsplan från det norska Sametinget, där man ringar in prioriterade områden och insatser för att öka användningen av de samiska språken.²⁹

Det är positivt att intresset för språkprojekt ökat och att arbete med revitalisering pågår på många orter. För att kunna göra ett rejält kliv framåt och för att få ut större effekt av insatserna efterlyser minoritetsföreträdare tydligare samordning, koordinering och konkret vägledning i revitaliseringsarbetet. En medarbetare i Svenska kyrkan som engagerat sig i meänkielis bevarande skrev så här till oss om varför det behövs av ett språkcentrum:

”Undervisning i meänkieli finns idag lite här lite där; Luleå, Umeå och Stockholm har universitet som ger kurser. Ett språkcentrum skulle koncentrera arbetet och redan det skulle avsevärt stärka meänkielins position i samhället och göra den tillgänglig för fler. Universiteten ger kurser i meänkieli medan språkcentrat arbetar mer för revitalisering utifrån metodutveckling, attitydförändring och för att bistå med sakkunskap i språkfrågor till skolledare, pedagoger, kulturarbetare, journalister och andra som arbetar med språket till vardags.

I och med att standardiseringsarbetet idag ”spretar”, eftersom det pågår två parallella ordboksarbeten av två olika intresseorganisationer och är alltför mycket knutet? till två olika personer och deras kompetenser, kunde ett språkcentrum tillvarata båda organisationernas kompetenser och även se till deras intressen. Ett språkcentrum skulle samla intresseorganisationerna under samma tak (utan att deras arbete skulle behöva upphöra), vilket bara det skulle bli en oärad resurs när allt kan samordnas.

Ett språkcentrum skulle ge varieteterna inom meänkieli legitimitet och vi behöver tillvarata dessa. När varieteterna ställs sida vid sida lyfts språkanvändningen, då ingen varietet ställs mot någon annan. Som det nu är ”bråkas” det om vilken varietet som är den ursprungliga och det gör att en och annan upplever sig osäker i sin språkanvändning. I bästa fall kunde ett språkcentrum stimulera användningen av meänkieli/finska i samhället.

Ett språkcentrum kan ”städa upp” efter våra svenska barlastar i historien och framför allt om den fick en strategisk placering i regionen.

²⁷ Motion 2014/15:2284, Stärk det finska minoritetsspråkets ställning i Sverige, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Motioner/Stark-det-finska-minoritetsspr_H2022284/?text=true

²⁸ <http://www.folktinget.fi/sv/publikationer/view-56731-51> och

²⁹ http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Verkkouutiset/2014/07/liitteet/periaatepaatos_fi.pdf
[http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAAahUKewjHq5ze-ZLJAhWEc3IKHX1XDTE&url=http%3A%2F%2Fwww.samediggi.no%2Fcontent%2Fdownload%2F542%2F4889%2Fversion%2F1%2Ffile%2FSametingr%25C3%25A5dets%2Bmelding%2Bom%2Bsamisk%2Bspr%25C3%25A5k%2B\(2004\).pdf&usq=AFOjCNG4oYd23Ble5HQ_7zaRaB_xU_IJbQ&sig2=fLrVIRgkveUcSYtWm-3JoA&bvm=bv.107467506,d.bGQ](http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAAahUKewjHq5ze-ZLJAhWEc3IKHX1XDTE&url=http%3A%2F%2Fwww.samediggi.no%2Fcontent%2Fdownload%2F542%2F4889%2Fversion%2F1%2Ffile%2FSametingr%25C3%25A5dets%2Bmelding%2Bom%2Bsamisk%2Bspr%25C3%25A5k%2B(2004).pdf&usq=AFOjCNG4oYd23Ble5HQ_7zaRaB_xU_IJbQ&sig2=fLrVIRgkveUcSYtWm-3JoA&bvm=bv.107467506,d.bGQ)

En god jordmån, dvs. där det redan görs mycket och man arbetar medvetet med språkstärkande insatser i synnerhet för barn och unga i kommunen, gör att ett språkcentrum får en större chans att slå rot, växa till och blomma ut!

En god jordmån betyder även en miljö där finska och meänkieli inte ställs mot varandra utan står sida vid sida. T.ex. ökar närheten till Finland till att fler barn och unga talar finska både i och utanför hemmet, vilket i sin tur drar med sig även andra minoritetsspråk. Att fler barn och unga talar finska gör att fler barn och unga talar meänkieli. Meänkieli behöver draghjälp av finskan för sin revitalisering.

Den goda jordmånen är också där språköverföringen till nästa generation är levande. Om ett språkcentrum byggs upp på en plats där språköverföringen fortfarande är "levande" är förutsättningarna att lyckas mer gynnsamma.

En god jordmån är även det att kommunen, skolan, föreningar och organisationer arbetar tillsammans och särskilt gentemot barn och unga. Svenska kyrkans flerspråkig arbete stimuleras av samverkan och vår samverkan stimulerar ytterligare andra.

Ett språkcentrum är att gå från ord till handling. Ord är lättare att uttala, det kostar inte lika mycket som att gå från ord till handling. Till kärlekens språk hör handlingarna. För att stärka självkänslan hos meänkielitalare i Sverige är grundandet av ett språkcentrum som att tala kärlekens språk till ett folk som blev bestulna på sin självrespekt för sitt språk, sin kultur och sin identitet."

Revitalisering handlar om så många olika saker, inte minst attityder och känslor kring språket. Samiska språkcentrets arbete visar att man behöver arbeta aktivt och förutsättningslöst med detta och de spärrar som kan finnas hos enskilda för att revitalisering ska kunna lyckas. Det allra viktigaste uppdraget för ett språkcentrum är att ge människor hopp och framtidstro, att ge en jordmån åt det arbete som redan görs.

Kommunerna behöver stöd i revitaliseringsarbetet

I 4 § lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk anges att det allmänna har ett särskilt ansvar att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Vidare ska barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket främjas särskilt.

Kommunerna arbetar olika med denna bestämmelse. Inom förvaltningsområdena för samiska, finska respektive meänkieli har man gjort en del insatser för att synliggöra minoritetsspråken och öka barns tillgång till minoritetsspråken. Få kommuner har dock en tydlig och genomtänkt plan för hur man kan arbeta systematiskt med främjande och revitalisering och de saknar i regel specifik sakkunskap i frågor som rör revitalisering.

Inom ramen för arbetet med denna förstudie bad vi några kommunala samordnare inom förvaltningsområdet för finska respektive meänkieli svara på följande frågor:

- Bedömer du som koordinator/samordnare för minoritetsarbetet i din kommun att kommunen behöver stöd i arbetet med revitalisering?
- Behövs det ett språkcentrum för att stärka revitaliseringen av finska respektive meänkieli?
- Vad är största utmaningen i att stödja språkrevitalisering?
- Har ni något ytterligare ni vill framföra till oss som rör frågan om revitalisering?

Det samstämmiga svaret från samordnarna var att de behöver konkret stöd i arbetet med revitalisering. På frågan om ett språkcentrum behövs och vilka utmaningar som finns i arbetet svarade några samordnare så här:

"Ja! Det har varit väldigt inspirerande att se hur det samiska språkcentret har lyckats skapa metoder för språkrevitalisering. Just den typen av stöd skulle vi behöva även i arbetet med att revitalisera det finska språket i Sverige. Utanför storstäderna är den största utmaningen att engagera barnfamiljer i

revitaliseringsarbetet - ofta handlar det om att väcka intresse för minoritetsspråket. Utmaningen är fortfarande attityder (även hos talarna själva) och att det finska språket förknippas med t.ex. skam”

”När det gäller meänkieli så behövs det absolut revitaliseringsstöd i Haparanda. Finskan är stark i Haparanda, så för det språket känner jag inte att behovet finns. När det gäller meänkieli i Haparanda så är den väldigt svag. Har själv försökt och fundera kring vad man göra för att stärka den och även kommit på mig själv och tänka på OM det går att göra något och vilken ambition man kan ha. Så min största utmaning är att jag inte riktigt har en aning, är lite vilsen i det. Där i behöver jag stödet från STR-t att komma med uppslag och stöd, kanske kan en lokal förening i Haparanda (saknas idag) var ett sätt, men man har inte fått till det fast man försökt. Vi har dock dialog om detta med STR-t på våra samrådsmöten o m detta och inför nästa år ska vi försöka ha mer fokus på meänkieli inom organisationen. Ett språkcenter skulle kunna utgöra en bollplank och bra stöd för mig i min vardag, där jag inte har möjlighet att själv hitta på hjulet eller driva den framåt i den omfattning som nog skulle behövas.”

”Ett språkcentrum vore en stor fördel framför allt för meänkieli, men såklart även för finska (med tanke på sverigefinskans påverkan). Det skulle underlätta oerhört om ett språkcentrum skulle ansvara för mer för språkets revitalisering. Vi i Kalix kommun har t.ex. gjort egna språkpaket på meänkieli till barn, med inspiration från det finska språkpaketet, som projektet ”Revitalisera mera” jobbade fram. Sedan har vi tryckt egna kassar ”Suomen kieli kannatta” och ”meänkieli kannattaa” för att försöka höja statusen och synliggöra språken. Det är så viktiga frågor (revitalisering) som är tidskrävande och som koordinator skulle jag uppleva att en gemensam satsning skulle göra mycket. Om ett språkcentrum skulle ha ett större ansvar för revitalisering tror jag att vi skulle komma långt – idag jobbar kommunerna själva hårt med detta och en gemensam utgångspunkt skulle stärka och underlätta det arbetet och ge betydligt större genomslagskraft. Ett språkcentrum skulle dessutom vara en stor statushöjning för språken. Sedan tycker jag att det borde finnas språklig expertishjälp på meänkieli, vilket jag saknar många gånger vid knipor i mina översättningar. Vad gäller meänkieli ser jag det som ett måste med ett språkcentrum, om vi ska komma framåt. Språket är i en känslig situation, där jag saknar ordning och kunskap på många områden bl.a. lärarnas kompetenser och att det inte finns universitetskurser på högre nivå i språket.”

”Jag som koordinator bedömer att kommunen behöver allt stöd i arbetet med revitalisering av nationella minoritetsspråk som kommunen kan få. Kommunen har en omfattande organisering av samråd med samtliga nationella minoriteter men då revitalisering av språk kräver speciell fördjupning, insatthet i skolfrågor och kompetens som få minoritetspersoner besitter (och därmed kan efterfråga) bedömer jag att detta behövs. Min bedömning är att kommunerna har kapacitet att tillhandahålla vanlig modersmålsundervisning men att kommunerna inte har kapacitet eller kompetens att revitalisera nationella minoritetsspråk då det krävs utvecklingsarbete och nya metoder för detta. För kommunerna med skyldighet att skydda och främja nationella minoritetsspråk vore det ett välbehövligt stöd att få en diskussionspartner i revitaliseringsfrågor kring nationella minoriteter. För tillfället vänder vår kommun blickar till Finland i språkfrågor då ingen egen lösning är i sikte. Största utmaningen i arbete med språkrevitalisering av nationella minoritetsspråk är utvecklandet av digitala läromedel, plattformar och fjärrundervisning... En annan utmaning som på sikt kan vålla problem är frågan om kontinuitet, dvs. modersmål i förskolan och modersmålsundervisning på minoritetsspråk i grundskolan, då föräldrarna kanske väljer bort ett språk som inte kan växa och utvecklas med barnet.”

6. Etablering av ett språkcentrum för finska och meänkieli

Förslag

Ett gemensamt statligt språkcentrum för finska och meänkieli etableras. Finska och meänkieli är nära besläktade och utmaningarna för språken är likartade. Dessa språk kan således stärka varandra, de är ömsesidigt förståeliga och många kommuner som behöver stöd tillhör både förvaltningsområdet för finska och meänkieli. En del utmaningar är olika och då behöver man arbeta specifikt med dessa. Det finns stora samordningsvinster i att bedriva ett gemensamt revitaliseringsarbete och att koordinera vissa typer av stödinsatser och samlingar som riktar sig till kommunala företrädare.

Språkcentret föreslås vara tudelat och förläggas på två orter, på motsvarande sätt som det samiska språkcentret. Den del som i huvudsak arbetar med finska föreslås förläggas i Stockholm/Uppsala och den del som arbetar med meänkieli föreslås förläggas i Tornedalen. Skälet till detta är att språkcentret behöver placeras inom kärnområdet för språket, det behöver finnas en ”kritisk massa” för att kunna ta ett rejält kliv framåt, och det behövs ett lokalt/regionalt sammanhang där det finns andra aktörer som är intresserade av revitalisering. Resor och kontakter för uppsökande arbete underlättas om språkcentret är placerat i kärnområdet. För finskans del är Mälardalen och för meänkielis del är Tornedalen sådana områden med många talare av språken och ett stort antal förvaltningsområdeskommuner, organisationer och relevanta institutioner.

Språkcentret föreslås bemannas med 6 heltidstjänster, tre medarbetare för respektive språk. Språkcentret föreslås bli en del av myndigheten Institutet för språk och folkminnen. En placering av finskan i Stockholm/Uppsala blir därmed naturlig eftersom myndigheten redan har kontor där. Uppdraget med ett språkcentrum skiljer sig från myndighetens nuvarande språkvårdande och fördelningssuppdrag och bör vara särskilt från Språkrådets nuvarande uppgifter på minoritetsområdet (som finansieras enligt anslag 7:1 och 2 ap. 6 och 16), men utföras på ett sådant sätt att verksamheterna stödjer varandra. Fördelning av medel för revitaliseringsinsatser enligt ap. 16 måste göras i separat ordning, annars kan det finnas risk för intressekonflikter.

Språkcentret föreslås samarbeta med bl.a. minoritetsföreträdare, ideella organisationer, kommunala företrädare, Samiskt språkcentrum och andra liknande institutioner utomlands, statliga myndigheter, universitet och institutioner på språk- och kulturområdet.

UPPGIFTER

Språkcentret för finska och meänkieli skulle

- samla och förmedla sakkunskap om revitalisering baserad på vetenskap och beprövad erfarenhet
- ägna sig åt analysarbete
- utveckla lämpliga metoder som fungerar för finska respektive meänkieli
- bedriva utåtriktad verksamhet
- arbeta med attitydförändrande arbete samt
- arbeta med utvärdering av metoder och sammanställning av lägesrapporter rörande finska och meänkieli.

I likhet med det samiska språkcentrets arbete bör det föreslagna språkcentret för finska och meänkieli genom regleringsbrev ges i uppdrag att

- aktivt främja och stimulera ökad användning av finska och meänkieli i samhället,
- sprida kunskap om revitalisering, bistå med sakkunskap och utveckla metoder för att stärka enskildas förutsättningar att bruka och återta finska respektive meänkieli,
- insatser som riktar sig till barn och ungdomar ska prioriteras särskilt
- arbetet ska utgå från talarnas behov av revitaliseringsinsatser
- samråda/samarbeta med samiska språkcentret, andra institutioner och organisationer för att samordna, komplettera och effektivisera arbetet med att revitalisera finska respektive meänkieli samt
- dokumentera utvecklingsinsatser som utarbetas och sprida kunskap om dessa

Synpunkter från Institutet för språk och folkminnen

Inom ramen för arbetet med denna förstudie har författarna den 9 november 2015 träffat generaldirektören för Institutet för språk och folkminnen, Ingrid Johansson Lind, och presenterat ett utkast till förslag. Frågor om bemanning och uppdrag diskuterades.

Generaldirektören bedömer att förslaget är intressant och det skulle kunna genomföras om man hittar en bra form för det hela. Innehållsmässigt skulle det föreslagna uppdraget passa väl in i myndighetens nuvarande uppdrag. Det finns också synergieffekter i att förlägga ett språkcentrum och språkvården för finska och meänkieli på samma myndighet, eftersom dessa verksamheter innehållsmässigt skulle kunna komplettera och förstärka varandra. Myndigheten fördelar redan nu medel för revitaliseringsinsatser i enlighet med förordning (2010:21) om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken. Inom myndigheten bedrivs för närvarande också projekt om de nationella minoriteterna judar och romer.³⁰

För att kunna genomföra förslaget krävs, enligt generaldirektören, resursförstärkning på myndigheten.

Konsekvensanalys

BETYDELSE FÖR BARN OCH UNGA

Barn och unga är en kanske den allra viktigaste målgruppen för revitaliseringsinsatser eftersom effektiva revitaliseringsinsatser kan bidra till att många barn kan uppnå kompetens som förstaspråkstalare i minoritetsspråket. Att stärka barns tillgång till och kunskaper i minoritetsspråket är ett viktigt sätt att stärka deras kulturella minoritets- eller urfolkidentitet, i enlighet med artikel 30 i FN:s barnkonvention.³¹

BETYDELSE FÖR VUXNA OCH ÄLDRE

Föräldrar behöver konkret stöd och tips om hur de kan stärka sina barns språkutveckling. Det är en av språkcentrets uppgifter. Mor- och farföräldrar är viktiga språk- och kulturbärare. I en del familjer har inte föräldrarna tillräckliga kunskaper i att föra språket vidare och då blir äldre släktingar och andra äldre i barnets närhet mycket viktiga för överföringen av minoritetsspråket. Genom att sprida erfarenheter och kunskap om framgångsrika metoder om språköverföring skulle man kunna hjälpa fler äldre att våga börja med revitalisering. Äldre som upplevt tiden då minoritetsspråken varit skambelagda och som kanske själva varit föremål för tvångsassimilering skulle kunna få fler verktyg för att återta sitt språk och bearbeta sina eventuella språkspärrar. Bland en del äldre kan det också finnas behov av alfabetiseringsinsatser när det gäller minoritetsspråket, såsom bland samer.

BETYDELSE FÖR KOMMUNER OCH LANDSTING

Etablering av ett språkcentrum för finska och meänkieli skulle innebära att kommunerna skulle få draghjälp och stöd i arbetet att främja dessa språk i enlighet med 4 § minoritetslagen. Genom att sprida forskningsbaserad kunskap och beprövad erfarenhet om revitalisering och språkbevarande och även kunskap om pågående revitaliseringsprojekt skulle arbetet i kommunerna kunna effektiviseras, så att tid inte behöver läggas på att uppfinna hjulet på nytt i varje kommun. Planerade revitaliseringsinsatser kan samordnas i högre utsträckning så att statsbidragen i förvaltningsområdeskommunerna kan användas på ett kostnadseffektivt sätt till medborgarnas bästa. Även landstingen skulle kunna använda språkcentret som bollplank i arbetet med att fördela medel till kulturinsatser.

UPPSKATTADE KOSTNADER

För att kunna göra en beräkning av kostnaden har författarna tagit utgångspunkt i dagens kostnader för Samiskt språkcentrum, där anslaget uppgår till 6 000 000 kr. Löner inklusive skatt och sociala avgifter

³⁰ Projektet judiskt vardagsliv, se <http://www.sprakochfolkminnen.se/folkminnen/projekt/vara-liv-och-berattelser/judiskt-var dagsliv.html>, och projektet Romsk vardag, se <http://www.sprakochfolkminnen.se/folkminnen/projekt/vara-liv-och-berattelser/romsk-var dag.html>

³¹ "Tio sätt att stärka barn och unga – ett minoritets- och urfolksperspektiv", ovan, sid 14-

uppgår sannolikt till (5 tjänster à 700 000 =) 3 500 000 och verksamhetsanslag inklusive lokaler och Sametingets administrativa kostnader är därmed (6 000 000 – 3 500 000=) 2 500 000 kr.

Med motsvarande beräkningsätt uppskattas kostnaden för ett språkcentrum för finska och meänkieli till

- löner inklusive skatt och sociala avgifter 6 x 700 000 kr = 4 200 000 kr

- verksamhetsanslag inklusive lokaler och administrativa kostnader enligt ovan 2 500 000 kr

Uppskattad total kostnad: 6 700 000 kr.

Ev. behöver man justera beloppet något om man beaktar att löneläget och lokalkostnader i Stockholm/Uppsala sannolikt är något högre än i Östersund/Tärnaby. Nuvarande anslag för samiska språkcentret bygger på en beräkning gjord 2009, och kan därför behöva justeras något.

Kostnaden föreslås täckas av höjt statsanslag under utgiftsområde 1, anslag 7:1 och 7:2.

7. Slutord: Konkret politik för att uppnå upprättelse

Frågan om att revitalisera hotade minoritetsspråk och att ge enskilda möjligheter att återta ett språk som de kanske förlorat kan väcka starka känslor hos en del människor. Ett viktigt historiskt skäl till att minoritetsspråken hamnat i denna svåra situation med långt fortskriden språkbytesprocess är den försvenskningsspolitik som bedrevs mot dessa minoriteter under lång tid. Regeringen har beskrivit den tidigare bedrivna politiken och övergreppen på följande sätt:

”De nationella minoriteterna har under olika perioder varit utsatta och marginaliserade i det svenska samhället. Även övergrepp och kränkningar mot enskilda individer har förekommit långt in på 1900-talet bl.a. i form av rasbiologisk forskning, tvångsregistrering av etnicitet, kollektiva tvångsförflyttningar och avhysningar under statsmaktens försorg, tvångssteriliseringar och omhändertaganden. Barn tillhörande nationella minoriteter har placerats i skolformer som skilt dem från föräldrarna under långa perioder. Barn har inte tillåtits att använda sitt minoritetsspråk i skolan och det egna språket blev i många fall något skambelagt. Enskilda har förlorat sitt modersmål i mötet med majoritetssamhällets assimilationstryck. En del barn har även uteslutits från möjligheten att gå i vanlig kommunal skola såsom majoritetsbefolkningens barn.”³²

När det gäller just frågan om språk konstaterade regeringen:

”Minoritetsspråken har dock på många sätt varit ”historiskt osynliga” i det svenska samhället i den bemärkelsen att de haft en undanskymd och underordnad roll. De nationella minoritetsspråken har periodvis motarbetats öppet av majoritetssamhället och dess företrädare. Den svenska staten bedrev under lång tid en aktiv assimileringsspolitik där grundtanken var att det inte fanns utrymme för andra språk än svenska inom det område som utgör Sverige. Detta var särskilt tydligt i Tornedalen, där delningen av riket 1809 även innebar att den nya riksgränsen inte följde språkgränsen.”³³

Många enskilda bär således på språkliga ryggsäckar fyllda med motstridiga känslor till minoritetsspråket, kanske även skam och avståndstagande. Många äldre som talat meänkieli som barn blev bestraffade i skolan om de talade sitt eget språk. Först 1957 fick biblioteken i Tornedalen låna ut böcker på finska. Många sverigefinnar har blivit negativt bemötta på grund av sin etnicitet och upplevt att finskan har en låg status i Sverige. Så sent som 1980-talet fick föräldrar höra på barnavårdscentralen att det kunde vara skadligt för barnet att föräldrarna talade finska med honom eller henne. Känslan av att inte bli respekterad och värdesatt för den man är och att bli hindrad eller förnedrad för att man talar sitt eget språk har orsakat sår hos en del. Känslan av skam och vetskaper

³² prop 2008/09:158 sid 32

³³ prop 2008/09:158 sid 28

att föräldrarna inte velat lära ut minoritetsspråket till barnen, av omsorg för barnen, påverkar än i dag minoriteternas egna attityder till minoritetsspråket och förmågan och viljan att återta det.

De senaste åren har frågan om upprättelse för historiska kränkningar och behovet av insatser och ansvarstagande för att uppnå försoning med majoritetssamhället lyfts fram i olika sammanhang. Kanske är detta i sig ett tecken på att de nationella minoriteterna stärkts genom minoritetspolitiken och nu ställer tydligare krav på statsmakten och beslutsfattare rörande rannsakan och upprättelse. När frågan om en minoritetsreform utreddes förordade *Utredningen om finska och sydsamiska* att en anda av försoning och ansvarstagande bör prägla utformningen av den fortsatta minoritetspolitiken och att detta bör komma till uttryck i en stark vilja att försöka rätta till den uppkomna situationen. I propositionen ställde sig regeringen också bakom detta synsätt.³⁴

Våren 2014 presenterades regeringens vitbok om romer och resande³⁵ och våren 2015 behandlade riksdagens konstitutionsutskott en motion om vitbok om historiska kränkningar av samerna. Konstitutionsutskottets avlog motionen³⁶ och uttalade följande:

”När det gäller yrkandet om en vitbok om övergrepp och en officiell ursäkt till samerna noterar utskottet vad som har anförts av företrädare för såväl nuvarande som tidigare regeringar om behandlingen av samer under historien. Utskottet vill liksom tidigare **framhålla vikten av en konkret politik som kan ge samerna och andra minoritetsgrupper upprättelse för de övergrepp som skett**. I dagsläget bedömer utskottet emellertid att det inte krävs någon åtgärd från riksdagens sida i frågan.”³⁷

Nu ligger åter en ny motion på riksdagens bord rörande vitbok om behandlingen av samer och tornedalingar.³⁸ Ett annat sådant exempel på sådan rannsakan och bearbetning av relationen minoritet – majoritet är Svenska kyrkans pågående arbete med dels en vitbok om den historiska behandlingen av samer, dels en skrift med äldre samers egna berättelser om erfarenheter från nomadskolan, som båda presenteras i bokform i början av 2016. Allt detta handlar om klargörande och erkännande av kränkningar som skett mot minoriteterna och urfolket samerna.

Att inrätta ett språkcentrum för finska och meänkieli skulle kunna ses som just konkret politik för att hantera konsekvenserna av den tidigare bedrivna försvenskings- och assimileringspolitiken, och att man genom riktat stöd försöker återupprätta språken och deras talare. Att göra det budgetåret 2017 skulle även ha ett viktigt signalvärde. År 2017 har det gått 60 år sedan finska/meänkieli åter blev tillåtna språk på biblioteken och i skolorna i Tornedalen. Och dryga 60 år har gått sedan arbetsstugorna, där tornedalska barn skulle försvenskas och tvångsassimileras, avskaffades. År 2017 är också ett märkesår och 500-års jubileum för att uppmärksamma reformationen i Sverige, som bl.a. ledde till att statsmakten utvecklade ett skriftspråk för finskan och samiskan. Ett språkcentrum för finska och meänkieli skulle därmed markera början på en ny fas i relationen mellan statsmakten och minoriteterna, där minoriteterna ges ett reellt aktivt stöd i att återta och bevara sina språk. Det skulle också vara ett naturligt steg i utvecklandet av minoritetspolitiken, i enlighet med intentionerna i prop. 2008/09:158.

³⁴ prop 2008/09:158 sid 36

³⁵ ”Den mörka och okända historien – Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1990-talet”, Ds 2014:8

³⁶ Mia Sydow Mölleby m.fl. (V), motion 2014/15:849

³⁷ författarnas markering i texten; Konstitutionsutskottets betänkande 2014/15:KU16 Minoritetsfrågor, sid 24

³⁸ Andreas Norlén m.fl. (M), motion 2015/16:2499